

Vapaa, alamainen vai orja? Skinner Hobbesin ja republikaanisen vapauskäsitteen suhteesta.

Quentin Skinner: *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge University Press, Cambridge, 245 s.

Aikaisemmin Cambridgen yliopiston aina vuodesta 1724 periytyvää modernin historian oppituolia ja nykyisin Lontoon Queen Mary yliopiston professuuria hallussaan pitävä Quentin Skinner (s.1940) jatkaa uusimmassa teoksessaan *Hobbes and Republican Liberty* perusaiheidensa tarkastelua. Käsitellyssä on otsikon mukaisesti Thomas Hobbesin (1588–1679) suhde republikaaniseen vapauteen (*liberty*) käsitteeseen.

Kirja perustuu Oxfordin yliopistossa vuosina 2002–2003 pidettyihin luentoihin sekä Skinnerin varhaisempaan tutkimukseen. Tämän seurauksena hän jakaa kiitoksia peräti viiden sivun verran mainiten kohteliaasti kaikki kollegat, opiskelijat, kommentaattorit, keskustelukumppanit, sähköpostiviestit, ruokatarjoilut, kirjastovisiitit, luentovierailut, kustantajan huomiot jne. Ikään kuin Skinner tahtoisi erityisesti osoittaa, että tutkimusta ei tehdä yksin kammiossa vaan yhdessä tutkijayhteisön kanssa ja erinäisten yhteisöllisten resurssien varassa.

Kirjan varsinaisen jännitteen ja sen suhteellisen yksinkertaisen, mutta kenties siksi niin toimivan, peruskäsitteiden muodostaa kahden erilaisen yksilöllistä ja poliittista vapautta koskevan käsityksen kamppailu. Ensimmäinen, niin sanottu republikaaninen käsitys vapaudesta saa alkunsa Skinnerin mukaan klassisen antiikin teorioista, siirtyy Rooman tasavaltalaiseen perintöön ja roomalaiseen lakiin, ja myöhemmin renessanssin Italian kaupunki-tasavaltoihin. Sama käsitys siirtyi Skinnerin mukaan myös Englannin siviilioikeuteen (*common law*) niinkin varhaisessa vaiheessa kuin *Magna Carta*ssa (1215). Myös juuri ennen Englannin sisällissodan (1642–1651) puhkeamista uudelleen julkaistu Henry de Bractonin *De Legibus et consuetudinibus Angliae* ("Englannin laeista ja tavoista"), joka on alunperin kirjoitettu n. 1260, sisältää Skinnerin mukaan republikaanisen perinteen käsityksen vapaudesta. Kirjassaan Skinner siis muuttaa käsitteistöään aikaisempiin teoksiin verrattuna ja kirjoittaa nyt aiemmin "uusroomalaiseksi" nimeämästään traditiosta republikaanisena. Hän näkee omien sanojensa mukaan hävinneensä historiallisessa keskustelussa tämän argumentin ja on siksi siirtynyt käyttämään yleisesti käytössä olevaa termistöä.

Skinnerin mukaan republikaaninen vapauskäsite kulkeutui siis Britannian tasavaltalaispiireille, jotka saivat siitä lakiopillista ja filosofista tukea hyökkäykselleen absoluuttista monarkiaa vastaan. Tämä hyökkäys johti niin sanotun Pitkän parlamentin aikakauteen, joka kesti erilaisissa kokoonpanoissa vuodesta 1640 vuoteen 1660, jolloin monarkia palautettiin Kaarle II:n noustessa valtaan.

Kyseessä on siis "taistelun kuvaus", joka kertoo roomalaiseen lakiin liittyvästä vapauskäsitteestä ja sen haastajasta, tai pikemminkin sen tosiasiallisesta vihollisesta, Thomas Hobbesin vapauskäsitteestä. Jälkimmäinen mahdollistaa yksilön vapauden myös absoluuttisen monarkian ala-

maisena. Skinnerin kirja tarkastelee tämän uudenlaisen vapauskäsitteen syntyä, kehitystä ja artikulaatiota Hobbesin politiikkaa käsittelevissä teksteissä, siis pääasiassa teoksissa *The Elements of Law* (1640), *De Cive* (1642) ja *Leviathan* (1651).

Tutkimusote on pitkälle käsitehistoriallinen. Kuten muissakin Skinnerin tutkimuksissa, tukeutuminen alkuperäislähteisiin on vankkaa, ja esimerkiksi vertailut englannin ja latinankielisten *Leviathanin* versioiden välillä avaavat muutamia mielenkiintoisia näkökulmia Hobbesin esittämän vapauskäsitteen kehitykseen. Tekstien lisäksi Skinner käyttää analyysissään hyväksi niin sanottua "vertauskuvakirjallisuutta" (*emblem books*), jonka kuvaston kautta hän laajentaa ja konkretisoi lopulta hyvinkin filosofista problematiikkaa. Samalla hän asettaa Hobbesin teosten "kansikuvat", joista kuuluisin on tietysti *Leviathanin* jättiläisihminen, oikeaan kontekstiin ja osoittaa niiden tiiviin yhteyden tekstien sisältöön. Kuten Skinner (jälleen kerran) korostaa teoksensa alussa, Hobbes tunsi erittäin hyvin aikansa humanistisen kaanonin. Tästä kaanonista käsin Hobbes tunsi myös hyvin republikaaniseen vapauskäsitteeseen liittyvän filosofisen ja historiallisen taustakirjallisuuden. Humanistisen koulutuksen kautta hän tunsi hyvin myös mainitun vertauskuvakirjallisuuden. Skinnerin mukaan jo Hobbesin Thukydideseen *Peloponnesolaissodan* englanninnoksen (1628) kansikuva viittaa siihen, että Hobbes pyrki tietoisesti kehittämään poliittisen kirjallisuutensa visuaalisointia.

Humanistisen koulutuksen ja käännösten jälkeen yksi Hobbesin varsinaisen filosofisen kauden perusteemoista oli aikansa "tieteellisen" hengen mukaisesti hyökätä klassisia kirjoittajia vastaan. Tämä ei koskenut ainoastaan skolastisen metafysiikan ja fysiikan tuhoamista, vaan myös klassisen ihmiskäsityksen, etiikan ja sitä myöten myös poliittisten järjestelmien oppien kyseenalaistamista. Yksi tärkeä teema Hobbesin kirjoituksissa oli historiallisten opetusten kyseenalaistaminen ja skeptisyys historiallisessa materiaaliin nähden ja vetoaminen sen sijaan "luonnolliseen järkeen". Tämä korostui etenkin 1630-luvulla Pariisissa isä Marin Mersenen (1588–1648) opissa saadun "luonnontieteellisen käänteen" jälkeen. Tätä kautta tulee ymmärrettäväksi Hobbesin monipuolinen antipatia niin klassista, roomalasta kuin uusroomalasta vapauskäsitteistä kohtaan. Uusroomalaisen vapauskäsitteen synnyttäneet kulttuurit ja ajatussuunnat näyttivät Hobbesista selvästi kuuluvan sellaiseen historian vaiheeseen, jolloin ihmisajattelusta puuttui vielä jotain hyvin olennaista. Noilta kulttuureilta puuttui oikeanlainen tieteellinen metodi, jolla ajattelua ja kielenkäyttöä oltaisiin voitu järjestää ja jäsentää sellaiseen muotoon, jolla kyettäisiin todella luomaan kestäviä perusteita poliittisille järjestelmille ja ihmisten elämälle noissa järjestelmissä. Tämä puolestaan oli Hobbesin oma tehtävä oppisuunnassa, josta hän käytti nimitystä *scientia civilis*.

Hobbesin hyökkäys republikaanista vapauskäsitteestä kohtaan ei siis ollut ainoastaan seurausta hänen rojalistisesta poliittisesta mieltymyksestään, eikä uuden vapauskäsitteeseen pitkäaikainen kehitys sattumalta tapahtunut yhdessä Hobbesin "tieteellisen menetelmän" kehittymisen kanssa. Valitettavasti Skinner ei juurikaan valaise Hobbesin meto-

din ja fysiikan liikelakeja koskevien tekstien suhdetta Hobbesin politiikan teoriaan ja vapauskäsitteeseen, vaikkakin tietysti tunnustaa niiden merkittävyyden Hobbesin ajattelulle. Hän ei myöskään käsittele tarkasti Hobbesin poliittisten tekstien perustaa, hänen omalaatuista filosofista antropologiaansa suhteessa aikalaisten saati republikaanisen perinteen ihmiskäsitteeseen. Näiden teemojen läpikäyminen olisi kuitenkin vaatinut vähintään kaksi muuta tutkimusta ja lopulta koko suunnattoman laajan Hobbes-tutkimuksen huomioon ottamisen, siihen palaamisen ja kommentoinnin, mikä ei varmastiakaan olisi palvellut kirjan tarkoitusta. Sen sijaan Skinnerin teos nousee hänen itsensä edistämistä Hobbesin humanistista puolta painottavista keskusteluista, joita hän jatkaa ja joihin hän tukeutuu. Monet muut Hobbesin vapauskäsitteeseen liittyvät keskustelut on sen sijaan, ymmärrettävästi, jätetty pois teoksen lähdeluettelosta.

Mutta mikä on vapauden käsitteen varsinainen ongelma? Republikaanisen teorian mukaan ihmisen vapautta ei heikkänä niinkään vapauden estäminen vaan pikemminkin mielivaltaisen vallan (*arbitrary power*) olemassaolo. Näin ollen siis pelkkä valtasuhteeseen joutuminen nähdään ihmisen perusvapauden hävittävänä tai vähintään sen kyseenalaistavana asiantilana. Vapaus poliittisessa (*civil*) yhteisössä ei siis voisi koskaan olla riippuvaista jostain toisesta henkilöstä tai tahosta: poliittisen yhteisön tulisi mahdollistaa jokaisen yksilön autonomisuus ja jopa autokratia – seikka, josta muun muassa Platon näki seuraavan todellisia ongelmia demokratiassa.

Teoksen varsinaisen ytimen muodostaa neljä lukua, joissa Skinner käsittelee Hobbesin vapauskäsitteksen kehitystä mainituissa kolmessa politiikkaa koskevassa teoksessa. Skinner lähtee liikkeelle vapausmääritelmästä *The Elements of Law'ssa*, jonka nimi jäljittelee Euklideen *Geometrian* englanninkielistä käännöstä *The Elements of Geometria* (1571). Kirjan esipuheessa korostetusta uudesta tieteellisestä metodista huolimatta Hobbes ei anna Skinnerin mukaan täsmällistä määritelmää yhdelle kirjan keskeiselle käsitteelle, vapaudelle. Sen sijaan Hobbes käsittelee ihmisen vapautta filosofien esimerkin kautta, mikä oli tuttua hänelle muun muassa Aristoteleen ajattelusta ja vertauskuvakirjallisuudesta. Kyse on siitä peruskysymyksestä, heitetäänkö lasti mereen, jotta laivan miehistö säästyisi? Ongelmana ei tietenkään ole itse heittäminen, vaan se, tehdäänkö tämä vapaaehtoisesti (*willingly*) vai ei. Hobbesin mukaan se tehdään vapaaehtoisesti ja tahdonalaisesti, koska mitään muutakaan vaihtoehtoa ei ole käsillä.

Tämän hyvinkin yksioikoisen päätelmän seurauksena Hobbesin on puolestaan mahdollista puolustaa perustavaa yhteiskuntasopimukseen liittyvää kantaansa: sopimuksen solminen eli itsensä alistaminen suvereenille vallalle (asettuminen subjektin asemaan) on vapaaehtoinen, siis ihmisen tahdon (*will*) alainen teko, huolimatta siitä tosiasiaista, että se perustuu luonnontilassa vallitsevaan pelkoon. Tämän ajatuskuvion taustalta taas löytyy Hobbesin mielenfilosofian peruslähtökohta, lähestulkoon epikurolainen näkemys ihmisen mielenliikkeiden jakaantumisesta kahteen perustavaan kategoriaan: haluun (*appetite*) ja inhoon (*aversion*). Halu tai inho sinänsä ovat Hobbesin mukaan kuiten-

kin ”äärettömiä”, ts. ilman ennalta määrättyä kohdetta liikuvia perustavia elämänvoimia, joiden pohjalta ja joiden epämääräisyyteen luottaen ei voida tehdä päätöksiä, eikä näin ollen myöskään muodostaa kestäviä poliittisia järjestelmiä. Tämä ihmisluontoon kuuluva epämääräisyys ja rajoitteeton liikekyky täytyy siis jollain tavalla kanavoida kohti tahdonalaisiksi nimitettävää tekoa, jota voidaan pitää rationaalisena, ei irranaalisena tekona.

Reitti luonnontilaisesta liikkeestä, halusta ja inhosta kohti tahdottua rationaalista tekoa kulkee tämän luonnollisen vapauden *de-liberoimista* eli luonnollisen vapauden päättävän prosessin kautta, kuten Hobbes *The Elements of Law* -teoksessa deliberaation käsitteellä. Siksi harkinta (*deliberation*) on Hobbesille tila luonnon ja politiikan, tai järjettömyyden ja järjellisyuden välissä. Harkinnan osoittama viimeinen haluttava tai inhottava asia muodostuu siis tahdon kohteeksi ja siten vapauden pääteasteeksi, mutta näin ollen toisaalta omaan vapaaseen tahtoon perustuvan toiminnan aloittamiseksi. Vain tätä kautta Hobbes näkee mahdolliseksi yksilön sitoutumisen alamaisten asemaan tahtoon, mutta samalla oman perustavan yksilönvapautensa täydellisesti säilyttäen. Siksi arbitraariselle vallalle eli suvereenille alistumista ei voida nähdä ainoastaan republikaaniseen tapaan täydellisenä vapauden menetyksenä vaan pikemminkin oman vapaan tahdon aikaansaamana toimintatilana.

Absoluuttisen monarkian kannalta yllä kuvattu vapauskäsitteitys ei liene mikään ongelma, mutta Hobbesille tämä päätely – joka herättää kieltämättä monia kysymyksiä halun, tahdon, voiman, vallan, alistumisen ja orjuuden suhteesta – ei lopulta riittänyt. Yksi suuri ongelma oli jo esiin tullut toimiminen tunteen alaisuudessa, jolloin pelko voisi esiintyä ”järkevänä” syynä lähes mille tahansa. Hobbes ei kuitenkaan lähde tälle linjalle, vaan tunnusti korostaa yksilöitä yhdistävänä tunteena nimenomaan kuoleman pelkoa. Toisaalta *De Civeä* kirjoittaessaan Hobbes huomasi myös, että sana *deliberate* ei etymologisesti tarkoittanut ”ottaa vapaus pois”, vaan pikemminkin puntarointia, joka juontuu sanasta *librare*. Myös vertauskuvakirjallisuus tukee tätä huomiota, sillä harkintaa kuvataan nimenomaan vaa’alla, *libralla*, joka on hyvinkin tuttu poliittisesta ja oikeudellisesta kuvastosta. Deliberaatio tarkoittaa siis pikemminkin harkintaa, joka tapainoilee halujen ja järjen välillä.

De Civessä Hobbes nosti jälleen esiin republikaanista vapauskäsitteystä ja demokratiaa koskevan ongelman: ihmiset kuvittelevat olevansa erityisen vapaita demokratiassa, vaikkakin Hobbesin mukaan vapauden käsite yhdistetään tässä tapauksessa väärin suvereeniuuden muotoon, ei alamaissuhteeseen. Hobbesin mukaan suvereenit ja siis oikeudellisia hallitusmuotoja ovat niin demokratia, aristokratia kuin monarkiaakin. Hän kuitenkin osoittaa, että kaikissa näissä muodoissa kansalainen (*citizen*) on suvereenin alamainen (*subject*), joka on luovuttanut luonnonoikeutensa (*natural right*) pois. Tässä mielessä yksilön vapaus poliittisessa järjestelmässä ei seuraa suoraan tuon järjestelmän hallitustavan muodosta, vaan kyse on nimenomaan kansalaisoikeuksien (*civil right*) tasosta, ei luonnonoikeudesta ja siihen liittyvästä vapaudesta.

Mielenkiintoiseksi Hobbesin suhteen demokratiaan te-

keekin juuri se, että vaikka hän kannatti monarkiaa, hän itse asiassa tuli luoneeksi aivan uudenlaisen käsityksen demokradiasta, jonka hän näkee ”ensimmäisenä” yhteiskuntasopimuksen tasona. Vain demokratia, jossa luonnontilaisesta väestä (*multitude*) on syntynyt kansa (*demos, people*), voi luovuttaa edelleen oikeutensa ja yhteisen tahtonsa ja näin asettua joko aristokratian tai monarkian alaisuuteen. Luonnontilainen väkijoukko, joka nauttii täyttä ”luonnonoikeutta” ja vapautta, ei kykene deliberaatioon vaan on jatkuvassa keskinäisessä kahnauksessa. Koska demokratia on kuitenkin hallitusmuotona lähimpänä luonnontilaa, on se tämän vuoksi myös kaikkein epäluotettavin ja epävarmin hallitusmuoto. Hobbesin mukaan demokratia on alituudessa vaarassa hajota joko erilaisten kantojen ja äänten sekamelskaksi, tai sitten sen fyysiset toimintaedellytykset aikoina, jolloin päätöksiä tarvitaan nopeasti, ovat heikot, kuten Hobbes esittää *Behemothissa* (1668) kuvatessaan parlamentin toimintaa. Hobbesin aikaan kun kaikkien parlamentin jäsenten kokoon kutsuminen saattoi kestää jopa kuusi viikkoa.

Vaikka Skinner ei edellä mainittua demokratian ja luonnontilaisen väkijoukon läheistä suhdetta käsittelekään, voidaan sen kautta kuitenkin ymmärtää se lopullinen vapauden määritelmä, jonka Hobbes antaa *Leviathanissa*. Itse asiassa tämä määritelmä voidaan löytää jo Hobbesin ja piispa John Bramhallin välisestä, noin vuonna 1645 käydystä kirjeenvaihdossa, joka koskee vapautta ja välttämättömyyttä. Sen mukaan vapautta on nimenomaan ihmisen liikettä estävien ulkoisten, fyysisten esteiden puuttuminen. Kansalaisvapaus (*civil liberty*) voidaan siis ymmärtää tilana, jossa ihmisten ruumiillista liikettä ei estetä.

Skinner käsittelee Hobbesin vapauskäsitystä lopulta hyvin tiukassa yksilöllisessä ja jopa mielenfilosofisessa kontekstissa. Hän esittää, että Hobbesin oivallus nojaa nimenomaan siihen, että vapaudella tarkoitetaan ihmisen toimintaa tahtonsa (*will*) mukaan. Tämän takaajaksi riittää se, että liikkeen absoluuttiset esteet puuttuvat. Nämä esteet puuttuvat siis myös monarkiassa, koska sen alkuperä on lopulta jokaisen yksittäisen ihmisen tahdossa: vaikka tuo tahto olisikin seurausta pelosta, pelko on ihmisen sisäinen, ei ulkoinen rajoite. Näin ollen Hobbes saattoi perustella yhä täydellisemmin sen, miksi pelon vuoksi solmittu yhteiskuntasopimus on pitävä ja miksi siitä seuraava alistuminen suvereenin vallan alle ei vaikuta siihen, etteikö tätä tekoa tehtäisi vapaasti, siis ilman ulkoisia esteitä. Toisin sanoen, vaikka ihminen yhteiskuntasopimuksessa alistuu suvereenille valalle, hän tekee sen vapaaehtoisesti ja tahtoen. Siksi ihmisen vapaus ei häviä eikä hänestä tule orja, vaikka hän elää suvereenin mielivallan alaisena.

Asiaa voidaan tarkastella myös toisesta näkökulmasta. Kansalaisvapaus ei Hobbesin mukaan ole otollisimmassa toteutumisen tilassa demokraattisessa torikokouksessa, jossa äänten sekamelska uhkaa hajota jatkuvasti järjettömäksi mölyksi. Demokratiassa ollaan Hobbesin mukaan siis liian lähellä luonnontilaa, jossa ihmisen luonnollinen vapaus ei toteudu. Sen sijaan syntyy paradoksaalisesti staattinen ja hedelmätön tilanne, kun kaikki estävät kaikkia pyrkiessään toteuttamaan milloin mitään mielitekoaan. Juuri tämä seisahtunut pattitilanne pyritään yhteiskuntasopimuksella pur-

kamaan. Hobbesin ajatuksen mukaan yhteiskuntasopimuksen ja suvereniteetin alaisessa poliittisessa tilassa ihmisen vapaa liike on turvattu ja taattu. Näin ihmisen luonnollinen taipumus vapaaseen liikkeeseen siis itse asiassa toteutuu suvereniteetin alaisuudessa, ei päinvastoin.

Tämä, jos mikä, on yksi modernin politiikan teorian, ja myöhemmin myös vahvan demokraattisen eetoksen käännekohta, joka kuvallistuu Ranskan vallankumouksen rousseaulaisessa hengessä toimivan ”jalon villin”, Eugéné Delacroix’n *La Libertén* paljaisina rinnoissa. Tässä mielessä absoluuttisen monarkian kaatanutta Ranskan vallankumousta voidaan pitää jopa Hobbesin uudenlaisen suvereniteetin ja siihen liittyvän yksilön vapauden teorian perillisinä.

Skinnerin tutkimus on merkittävä teos niin Hobbes-tutkimuksessa, kuin myös liberalismikeskustelussa yleisesti. Se kartoittaa tarkasti yhden merkittävimmän moderniin poliittiseen ajatteluun liittyneen uudelleenmuotoilun historian ja osoittaa, että kysymys vapaudesta ei edelleenkaan ole loppuun käsitelty ja harkittu tapaus.

MIKKO JAKONEN